

Васянович О. А.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ КИТАЮ

Анотація. Стаття присвячена актуальним питанням визначення особливостей правової системи Китаю: впливу міжнародного права, національних традицій, звичаїв, суспільної думки на формування приватних та публічних джерел КНР.

Ключові слова: далекосхідна правова система, конфуціанство, лі, течія легістів, кримінальне право Китаю, приватне право Китаю, Велика пролетарська революція 1976 року, Конституція Китаю.

Постановка проблеми. Пізнання сучасних явищ та процесів світу вимагає наявності значного загалу знань національного правотворчого процесу та впливу міжнародних правових систем на внутрішньодержавні законодавчі перетворення та творення специфічних правових систем.

Історія державотворення Китаю налічує майже 4000 років, з них близько 200 років – сучасне державотворення, коли було висунуто вимогу трансформувати імперію на засадах світового конституціоналізму. У 1912 році було проголошено Китайську Республіку, у 1949-му – Китайську Народну Республіку (КНР) та державну загальну програму Народної консультативної ради Китаю, що по суті виконувала роль конституції певний час. У 1954, 1975, 1978 роках було видано конституційні закони, а у 1982 році видано Конституцію, що діє й дотепер [1, с. 105]. Для дослідження та розуміння унікальності сучасної правової системи КНР звернемося до архаїчних та історичних передумов виникнення правової системи КНР.

Не потрібно нагадувати про те, що Китай є однією з наймогутніших держав, та його населення є першим по чисельності у світі. Могутність країни проявляється й у глибокому філософському вченні, що вплинуло на державну та правову систему, вийшла далеко за межі Китаю та викликає підтримку і захоплення усього цивілізованого світу. Правова система Китаю класифікується науковцями як така, що належить Далекосхідній правовій сім'ї та має ряд специфічних рис.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Древньому Китаї вважалося, що суспільні відносини регулюються законами природи, що знайшло своє відображення у вченні Конфуція (551–479 т. р. до н. е.), який став ідеологом та відобразив філософські та етичні ідеї свого часу. Протягом свого життя та до сьогодні його вчення ми знаємо під назвою конфуціанство, основи якого було закладено в усі сфери життя суспільства: принципи рівноправ'я, співзвучність думок, дій та почуттів із космічною природою, праведні та правильні вчинки, що називались «лі» [2, с. 290]. З вищенаведеного стає зрозумілим, чому конфуціанство не визнавало норми права та їх застосування судами. Адже право загалом прагне вирішувати правовідносини типізовано, логічно, схематично, тобто спростити правовий процес. Конфуціанство не визнавало такого «шаблонного» процесу, звертаючись до особи та її природних прав. Правильним вважалося перетерпіти образу, пробачити винного та діяти у такому дусі. Тому судова система Китаю вважалась недоскона-

лою, що й характеризує відношення китайців до права та правових способів вирішення справ.

Після смерті Конфуція через 2 століття прийшла школа «легістів», що мала відверто протилежну точку зору з приводу права та ворогувала з послідовниками Конфуція. Легісти вважали людину егоїстичним створінням, на протидію конфуціанцям, що має за мету задоволення власних потреб, тому потребує створення законодавства на державному рівні аби дисциплінувати його (людину). Династія Цин, що підтримувала легістів почала жорстко переслідувати послідовників течії конфуціанства. Вони навіть заживо поховали 460 конфуціанців та спалили їх багатодітні праці. Цин видавали жорстокі драконівські закони, переслідували людей. Але цей період тривав не довго, доки до влади не прийшла династія Хань (з 206 р. до н. е.) [2, с. 292] та оголосила конфуціанство релігією Китаю. З цього часу і дотепер конфуціанство відіграє важливу роль, є духовним та філософським підґрунтям держави. Прийом на державну службу та службові підвищення супроводжувалися здачею іспитів із праць Конфуція. Але конфуціанство не припинило правотворчого процесу із творення законів, та лі не створило ідеального соціального суспільства. Лі стало підґрунтям для видання законів та кодексів. Кодекси VII століття стосувалися кримінального та адміністративного права і свідчили про високий рівень юридичної техніки Китаю. Питання спадкування та сімейного права розглядалися лише у тій частині, яка була важлива для кримінального та адміністративного права. З приводу питань права власності та товарообміну у кодексах немає прямої згадки. Можна зробити висновки, що таке положення правовідносин пов'язане з поглядами конфуціанства про те, що закон є зло. А от потреба у адміністративному та кримінальному законодавстві виникла через порушення космічного порядку, природного стану речей. Прояв конфуціанства прослідковується й у кримінальному праві: чітка градація міри покарання за вбивство та тілесні пошкодження. Тяжкість покарання визначається:

- соціальним статусом звинуваченого та винного;
- сімейним статусом (пошкодження наніс син батьку або батько сину, старший брат молодшому або навпаки, раб хазяїну тощо);
- гендерною складовою (звинувачений чоловік або дружина) та інші.

Прикладом може слугувати покарання для братів: якщо молодший брат наніс ушкодження старшому, то він підлягає покаранню у вигляді каторжних робіт на строк 2,5 року та 90 ударам бамбуковою палицею. Старший брат при нанесенні тілесних ушкоджень молодшому покарання не несе [2, с. 292].

Звичайно, вплив правових звичаїв Китаю залишив глибокий відбиток на градації покарань. Крім того, існували такі інституції, як символічні покарання або сянь, що полягали у замальовуванні частини, яку повинні були відтяти, тушшю. Якщо винний повторно вчиняв злочин, то йому відразу відтнали кінцівку. Ще одним із інститутів покарання була застава сина (доньки) у разі невиконання боржником своїх зобов'язань, та у

разі неповернення боргу син або дочка ставали рабами кредитора [3, с. 16–17].

Тобто законам Китаю були властиві ознаки кримінально та адміністративного характеру, а справи у судах вирішувалися виключно з кримінального провадження. У зв'язку з цим виникає питання, яким чином вирішувались справи цивільно-правового характеру?

У Китаї та у всій далекосхідній правовій системі існує інституція, за якою право вирішувати цивільні справи надається старшому члену родини, старійшині роду, сільському старості, керівнику гільдії, старій особі поважного віку, що користується авторитетом. І тому компромісне рішення, яке буде прийняте такою особою, є остаточним, справедливим для обох сторін та збереже чесне ім'я позивача і відповідача, честь та гідність кожної із сторін, що є досить важливим для суспільства, яке наслідувала місцеві звичаї у цивільно-правовій сфері, правила поведінки лі та керується ними при вирішенні спорів. Посередник може використати засоби морального тиску, якщо сторони не бажають виконувати настанов посередника. Звичайно, сторонам завжди відкрито шлях до суду та судового вирішення спору, але сторони першим кроком у такій ситуації вважають вирішення справ мирно, шляхом правового звичаю, місцевих процедур примирення, адже небажання вирішити справу мирно супроводжується суспільним осудом та шкодить репутації родини, чесному імені бізнесмена, чоловіка тощо. Особа, що зверталась до суду, повинна була чітко зрозуміти, що у будь-якому випадку її будуть засуджувати у суспільстві. Тим паче судовий розгляд справи був довготривалим та досить дорогим, а імператорські чиновники користувалися не найкращою репутацією: були переважно державними справами, брали хабарі та були лінивими. Звичайно, державний апарат такий перебіг справ влаштував: справи цивільної юрисдикції вирішувались «самі по собі», тобто було розвантажено апарат правління державою у справах судоустрою, законотворчий процес у цивільно-правових справах.

Ситуація змінилась у кінці XIX століття, коли Китай відкрив торговельні шляхи для європейських країн. Зміни відбувались дуже швидко. У кінці 1911 року манчжурська династія відреклась від престолу та Китай проголосили Республікою з першою конституцією. Юридично проголошувались демократичні постулати та ідеї правового устрою, але фактично Китай залишався країною у руках генералів та партійних лідерів. Позитивним було те, що до 1930-х років законодавчими органами було розпочато процес кодифікації приватного права.

Війна з Японією та Друга світова війна перетворили Китай на КНР (1949 рік) з комуністичним тоталітарним режимом, що відмінив приватне законодавство, яке ґрунтувалося на західних нормах. Виключенням був лише закон про шлюб 1950 року. Та зміни тривали не довго, і в 1976 році було проголошено «Велику пролетарську культурну революцію», що започаткувала процес кодифікації: з 1980 року введено в дію Кримінальний кодекс, у цивільній сфері – Закон про договори 1999 року, Закон КНР про арбітраж 1994 року, Закон КНР про векселі 1995 року, Закон про спадкування 1985 року, Закон про торгівлі марки 1982 року, Закон про майнові права 2007 року тощо. У адміністративному процесі велику увагу приділяють в'їзду та виїзду громадян та іноземців з/в КНР, адміністративним покаранням. Цивільний та кримінальний процес Китаю відображено кодексами 1991 та 1979 років відповідно. Закон про зовнішню торгівлю, про банкрутство підприємств, про товариства, податкові закони, митний кодекс, Лісовий кодекс приймалися з 1980 по 2006 роки [4].

Висновки. Отже, основними факторами, що виділяють Китай як особливу правову систему, що входить до групи далекосхідної сім'ї та запозичила демократичні постулати європейського право- та державотворення, залишивши самобутні ознаки, можна вважати:

- течія «конфуціанство», що базувалась на моралі та рівності рівних, моральних постулатах лі;
- течія легістів, що запровадила жорсткі методи розправи над нижчими класами, драконівські закони, і як наслідок – зосередженість на адміністративному та кримінальному праві та їх кодифікації;
- жорстокість та корумпованість судової влади, що викликала недовіру китайців та рідкість звернень до суду;
- важливість «чесного та доброго імені», честі, гідності, положення у суспільстві, авторитету особи у його мікрогрупі (провінції, роді), а отже майже нульовий рівень звернень до судових органів і вирішення всіх спорів мирними засобами шляхом посередництва;
- необхідність зовнішніх економічних зв'язків із країнами Європи спричинила зміни державного устрою в бік демократизації та початку кодифікації приватного права;
- війна з Японією та Друга світова війна призвели до відтягування процесу кодифікації приватного права та запровадження соціалістичного ладу у країні;
- Велика пролетарська революція 1976 року розпочала процеси прийняття законів з приватного права, поступово змінювала лад у соціалістичному Китаї та запроваджувала норми рівноправ'я;
- Конституція КНР 1982 року запровадила курс на соціалізм, диктатуру народу, керівництво КПК, марксистсько-ленінські ідеї та ідеї Мао Цзедуна.

Література:

1. Юридична енциклопедія: в 6 томах / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 2001. – Т. 3. – 792 с.
2. Кётц К. Сравнительное частное право: в 2-х томах. – Том I. Основы / Х. Кётц, К. Цвайгергерт – М.: Международные отношения, 2010. – 728 с.
3. Бедрій М.М. Правові звичаї стародавнього Китаю: деякі аспекти регулювання суспільних відносин / М.М. Бедрій // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 1. – С. 14–19.
4. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://chinalawinfo.ru/>.

Васянович О. А. Международные и национально-правовые аспекты определения особенностей правовой системы Китая

Аннотация. Статья посвящается актуальным вопросам определения особенностей правовой системы Китая: влиянию международного права, национальных традиций, общественного мнения на формирование частных и публичных источников КНР.

Ключевые слова: дальневосточная правовая система, конфуцианство, ли, школа легистов, уголовное право Китая, частное право Китая, Великая пролетарская революция 1976 года, Конституция Китая.

Vasianovych O. International and national legal aspects of definition of China's legal system

Summary. The article is dedicated to current issues determining characteristics of China's legal system: influence of international law and national traditions, public opinion on formation of private and public sources of China.

Key words: Far East legal system, Confucianism, li, school of jurists, Criminal law of China, China's Civil law, Great proletarian revolution of 1976, Constitution of China.